

УДК 343.97

Кубарев Іван Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

Барган Сергій Сергійович,
студент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

СУТНІСНІ ОЗНАКИ РЕЙДЕРСТВА

Незважаючи на численні дослідження рейдерства як негативного соціального феномена, у юридичній літературі досі існують суперечності щодо розуміння цього явища. У статті здійснено спробу виокремити сутнісні ознаки рейдерства, зокрема його мету, предмет, спосіб вчинення, та розкрити їхній зміст. На підставі цих ознак запропоновано визначення рейдерства та проведено його розмежування з іншими правовими явищами.

Ключові слова: господарська діяльність, рейдерство, захоплення власності, поглинання, економічні злочини.

Постановка проблеми. Попри численні спроби державних органів реанімувати національну економіку, в Україні продовжує посилюватися криміналізація у сфері економічних відносин, зокрема відбувається зростання кількості нових видів економічних злочинів, пов'язаних із недоліками в правовому регулюванні, невдалим використанням фінансових ресурсів, а також відсутністю дієвого державного контролю.

Власне через це на сьогодні однією з найнебезпечніших загроз для економічної безпеки України є явище рейдерства, адже численні рейдерські захоплення руйнують вітчизняну економіку.

Незважаючи на активізацію досліджень проблем рейдерства, загальноприйнятого тлумачення цього феномена як в юридичній літературі, так і в нормативних актах державних інституцій немає. Через таку невизначеність багато науковців терміном «рейдерство» позначають досить широкий спектр дій — від звичайного законного недружнього поглинання до абсолютно бандитського захоплення підприємства, що ускладнює процес теоретичного осмислення досліджуваного явища [1, с. 6–10], а отже й розробку та реалізацію ефективних заходів протидії йому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження рейдерства як негативного соціального явища у своїх наукових працях здійснювали такі вчені, як О. О. Беліков, Д. В. Зеркалов, А. А. Кирдякін, С. Р. Акімов, А. В. Бондарь, А. М. Багмета, В. В. Бичкова, С. М. Москаленко, І. Ю. Туник, В. А. Полякова та інші дослідники. У працях зазначених авторів рейдерство досліджено глибоко та багатоаспектно, запропоновано різнопланові механізми його подолання. Разом з тим сама сутність цього явища, на якій має ґрунтуватися стратегія та тактика протидії йому, залишається дискусійною та потребує подальших досліджень.

Формування цілей статті. Метою дослідження є виокремлення та розкриття необхідних та достатніх ознак, що відбивають сутність рейдерства як негативного соціального явища.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи юридичну літературу, можна стверджувати, що за найбільш широкого підходу рейдерство трактується як агресивна атака на компанію для захоплення бізнесу або його частини, тобто отримання контролю над бізнесом уступереч волі основних власників [2, с. 124]. Однак, аналізуючи наведене визначення, зазначимо наступне: по-перше, у ньому, як і в низці інших, двічі вжито конструкцію на позначення од-

ного явища, оскільки термін «захоплення», відповідно до тлумачного словника, означає дії, що відбуваються поза волевиявленням і бажанням власника або спрямовані проти такої волі [3, с. 442], а по-друге, у ньому відсутнє розмежування законної та незаконної діяльності, яка спрямована на отримання контролю за бізнесом, а отже допускається обидва способи його вчинення.

Аналогічна позиція, щоправда, з певною конкретизацією, спостерігається й у визначеннях інших дослідників.

Зокрема П. А. Астахов визначає рейдерство як захоплення контрольного пакета акцій або певної частини, кредиторської заборгованості підприємства (організації) з метою встановлення над ним повного (фактичного і юридичного) контролю всупереч законним інтересам і волевиявленню власника або органу управління підприємства (організації) [4, с. 15]. Спроби окреслити способи вчинення рейдерства заслуговують на позитивну оцінку. Проте, як свідчить практика, їх обсяг значно ширший, ніж наведений у дефініції.

На думку Я. Лопашенко, рейдерство є ретельно спланованою системою дій, спрямованих на отримання чужої компанії, що здійснює підприємницьку та (або) інші види економічної діяльності за допомогою поєднання незаконних, напівзаконних (протиправних, але таких, що не мають законодавчої заборони) і законних способів придбання чужого бізнесу [5, с. 25]. У цьому визначенні слушно вказано, що рейдерство є системою дій, а частина з них може мати цілком законний характер. Разом з тим використання терміну «напівзаконні» є некоректним, оскільки дії можуть бути або законними, або протизаконними. Будь-які дії, що не мають законодавчої заборони, є законними, що прямо передбачено Конституцією України.

Зазначені дефініції не розмежовують законні та незаконні способи заволодіння підприємством, а отже допускають їх існування. Такий підхід занадто широко трактує зміст рейдерства, принаймні у вітчизняних реаліях. Аналіз численних повідомлень у засобах масової інформації переконливо свідчить, що в Україні під рейдерством розуміється саме протизаконна діяльність. Аналогічно воно тлумачиться і в офіційних документах державних органів, адже за іншого підходу буде неможливим відокремити захоплення підприємства як протиправну діяльність від корпоративного конфлікту, що протікає в межах закону. До того ж, наприклад, діяльність НБУ щодо призначення тимчасової адміністрації у неплатоспроможні банки буде розглядатися як рейдерство, адже за змістом ці дії є встановленням контролю над підприємством всупереч волі власника. Абсурдність ситуації очевидна.

Таким чином, варто підтримати науковців, які розглядають рейдерство саме як незаконну діяльність, що дозволяє відмежувати його від діяльності, яка відбувається в межах правового поля.

Так, А. В. Габов зазначає, що рейдерством є захоплення майна поза волею його власника із застосуванням засобів і способів кримінального характеру, а також придбання контрольних пакетів акцій (поглинання) проти встановленої процедури і волі менеджменту компанії, що поглинається [6, с. 82]. Наведене визначення демонструє загальне уявлення про досліджуване явище, однак його недоліком є використання неконкретної термінології — «засоби та способи кримінального характеру».

А. А. Андрєєва вважає, що рейдерство є ворожим захопленням підприємства з порушенням закону [7, с. 21].

На думку В. В. Долинської, рейдерством є недружнє поглинання майна, яке здійснюється з використанням прогалин у законодавстві і з корупційним використанням державних, адміністративних і силових ресурсів [8, с. 65]. Варто погодитися з тим, що у багатьох випадках рейдерських захоплень існує корупційна складова, але вважати її обов'язковою ознакою будь-яких рейдерських дій безпідставно. Окрім цього, залишається незрозумілим зміст ознаки «використання силових ресурсів» (безпосередній фізичний вплив на власників, використання силових структур держави або приватних охоронних фірм тощо), яка також не завжди є обов'язковою.

З точки зору М. Ф. Мусаєлян, рейдерством є незаконне насильницьке або ненасильницьке захоплення об'єктів чужої власності, підприємств, їхнього майна з метою подальшого заволодіння, яке супроводжується заподіянням власникам майна значних збитків, фізичної та матеріальної шкоди [9, с. 29]. Проте метою рейдерів не обов'язково є лише майно суб'єкта

господарювання, про що буде зазначатися далі. Також не є сутнісною характеристикою рейдерства розмір завданих збитків та заподіяної фізичної шкоди. Безумовно, що зазначені ознаки існують в певних випадках, але вони мають розглядатися як такі, що збільшують суспільну небезпечність діяння, а не характеризують його сутність.

Висловлена також думка, що рейдерство — це вчинення дій проти волі власника, які спрямовані на протиправну зміну права власності на майно підприємства, його вилучення на користь іншої особи, встановлення новим власником повного контролю над цим майном у юридичному та фізичному сенсі [10, с. 52].

Існують спроби визначення рейдерства через поняття злочину. Зокрема, А. Ю. Федоров зазначає, що рейдерством є суспільно небезпечне протиправне діяння, пов'язане з незаконним придбанням права володіння, і (або) користування і розпоряджання активами (частиною активів) юридичної особи, або з встановленням контролю над юридичною особою шляхом незаконного придбання права володіння, користування і розпоряджання частками учасників юридичної особи в статутному капіталі та (або) акціями акціонерного товариства, що завдає шкоди правам і законним інтересам власників і здійснюється всупереч їх волевиявленню, яке загрожує безпеці конкретної особи, суспільству і державі [11, с. 50].

У юридичній літературі рейдерство розглядається також як дії, спрямовані на набуття корпоративного контролю над товариством без згоди учасників (акціонерів), що вже здійснюють корпоративний контроль, та призначених ними органів управління товариства (менеджменту) відповідно до певного сценарію (стратегічного плану), який має правове обґрунтування (дійсне чи удаване) та реалізується із додержанням (або з імітацією додержання) встановлених законом судових та корпоративних процедур [12, с. 98].

В. В. Кисельова стверджує, що рейдерство — це вчинення дій проти волі власника, які спрямовані на протиправну зміну права власності на майно підприємства, його вилучення на користь іншої особи, встановлення новим власником повного контролю над цим майном у юридичному та фізичному сенсі [13, с. 144].

Окрім наявних визначень у юридичній літературі, рейдерство згадується в щорічному звіті бізнес-омбудсмена «Боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації», у якому під цим терміном розуміється захоплення або заволодіння активами та/або корпоративними правами юридичної особи з використанням незаконних методів і засобів [14, с. 31].

На наш погляд, феномен рейдерства доцільно дослідити з використанням системно-діяльнісної методології, яка передбачає виокремлення мети, предмета та способу вчинення. Такий аналіз сутності рейдерства свідчить про існування суттєвих неузгодженостей.

Зазвичай мету рейдерства визначають як поглинання підприємства або набуття корпоративного контролю над ним. Але, по-перше, таке визначення мети має право на існування, лише якщо об'єктом рейдерства є підприємства корпоративної власності, тобто за такого тлумачення мети не охоплюються численні випадки, коли жертвами рейдерів є суб'єкти господарювання іншої організаційно-правової форми. По-друге, встановлення контролю не є самоціллю рейдерів. Їхня мета полягає в отриманні певного зиску, як правило матеріального характеру. Тому більш точною є позиція, яка пов'язує мету рейдерства з розпорядженням його активами. Так, Б. М. Грек, стверджує, що рейдерство — це отримання управління (контролю) над підприємством із застосуванням незаконних методів і засобів, яке в юридичному сенсі дозволяє в подальшому розпоряджатися активами підприємства [15, с. 29]. Схожої думки і С. Н. Анісімов, який визначив рейдерство як систематичну діяльність на ринку корпоративного контролю, спрямовану на правове недружнє (несилове), а також на протиправне і силове отримання контролю над активами інших суб'єктів господарювання, дії яких завдають значних збитків захопленим підприємствам та його власникам [16, с. 10].

Щодо останніх дефініцій, то варто зазначити, що активи підприємства в економічній теорії розглядаються як невід'ємна сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, включаючи суми, не затребувані з інших підприємств чи боржників, що належить підприємству, установі, організації, у які вкладено засоби власників та інших осіб [17, с. 13]. Тому твердження, що рейдерам необхідні саме активи, точніше — тільки активи, не охоплює всього різноманіття можливих варіантів мети їхніх дій. Нерідко об'єктами захоплення є надприбуткові підприємства, а ціллю рейдерів або їх замовників є продовження діяльності таких

підприємств та отримання прибутків від нього. Отримання лише активів для досягнення цієї мети недостатньо. Тому, на наш погляд, кінцеву мету рейдерства слід визначити як розпорядження у власних інтересах в цілому ресурсами суб'єкта господарювання, під якими розуміється все те, що необхідно для виробництва економічних благ з метою задоволення потреб, основними ж ресурсами є праця та земля [18, с. 285]. При цьому метою рейдерів може бути лише частина цього ресурсу, зокрема активи.

Щодо предмета рейдерства, тобто того, що саме безпосередньо захоплюють рейдери, то в багатьох визначеннях ним визнається майно або право власності на майно. Проте такий підхід недостатньо відображає сутність рейдерства, оскільки, по-перше, не відмежовується рейдерство від інших складів злочинів, адже розбій також є захопленням майна; по-друге, фізичне захоплення майна в багатьох випадках ще не гарантує можливість його використання (як частини ресурсу), що становить мету рейдерської атаки. З іншого боку, для використання активів підприємства зовсім не обов'язково безпосередньо фізично володіти ними. Тим паче отримання повного права власності не завжди є можливим або необхідним, зокрема в акціонерних підприємствах або підприємствах, що користуються майном, яке перебуває у власності держави (наприклад, все ті ж надра). Для досягнення рейдерами своєї мети, яку Б. М. Грек сформулював як розпорядження активами в юридичному сенсі, на наш погляд, необхідно й достатньо захопити вищі організаційно-розпорядчі функції суб'єкта господарювання. Саме вони й мають розглядатися як предмет рейдерства.

Доволі широкий спектр думок існує і щодо способів дій рейдерів. Вони, як свідчить практика, доволі різноманітні, але їхньою необхідною ознакою, на нашу думку, є використання псевдоюридичних підстав для своєї діяльності. Таке твердження частково є у визначенні А. В. Смітюха, який зазначає, що рейдерство має правове обґрунтування (дійсне чи удаване) та реалізується з додержанням (або з імітацією додержання) встановлених законом судових та корпоративних процедур [12, с. 98]. Саме імітація законних підстав та порядку є сутністю способів рейдерства. Такий підхід, по-перше, дозволяє відмежовувати рейдерство від окремих складів злочинів та таких явищ, як корпоративні або господарські конфлікти чи недобросовісна конкуренція. По-друге, термін «псевдо...» (відповідно до тлумачного словника, означає «несправжній, мнимий, удаваний» [3, с. 1183]) характеризує рейдерство саме як незаконну діяльність, про що йшлося вище. По-третє, рейдерство завжди викликає небажану для рейдерів реакцію правоохоронних органів, а наявність нібито юридичних підстав дозволяє виправдовувати їх перед правоохоронними органами та суспільством, маскувати злочинні дії під цивільно-правові або господарсько-правові відносини і, як наслідок, використовувати ресурси підприємства у правовому полі. Результати аналізу судової практики та повідомлень у засобах масової інформації показують, що наявність псевдоюридичних підстав зазвичай обґрунтовується пред'явленням різноманітних підроблених документів: витягу з реєстру акціонерів, договорів купівлі-продажу, застави, переуступки вимоги, судових рішень, виконавчих листів тощо.

Висновки. Сукупність наведених вище ознак дозволяє запропонувати визначення рейдерства як захоплення вищих організаційно-розпорядчих функцій суб'єкта господарювання з використанням псевдоюридичних підстав з метою подальшого використання його ресурсів у власних цілях. А поняття «рейдер» — як фізичну або юридичну особу, яка спрямовує свою діяльність на здійснення захоплення організаційно-розпорядчих функцій інших суб'єктів господарювання, використовуючи псевдозаконні підстави. Наведене визначення не претендує на безперечність, але акцентує увагу на сутнісних ознаках рейдерства, що, сподіваємося, буде сприяти поглибленню уявлень про це суспільно-небезпечне явище для здійснення ефективної протидії його існуванню.

Список використаних джерел

1. Адамчик В. В. Новейший словарь иностранных слов и выражений. Минск: Совр. литератор, 2005. 976 с.
2. Богатова Е. Р. Это страшное слово «Рейдерство». *В курсе правового дела*. 2007. № 10. С. 123–125.
3. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Астахов П. А. Противодействие рейдерским захватам. Москва: Эксмо, 2007. 240 с.
5. Лопашенко Н. А. Рейдерство. *Законность*. 2007. № 4. С. 25.

6. Габов А. В., Молотников А. Е. Рейдерство как правовое явление. *Законодательство*. 2009. № 7. С. 82.
7. Андреева Л. А. Рейдерство — общеуголовное преступление. *Вопросы современной юриспруденции*: сб. ст. по матер. XXX междунар. науч.-практ. конф. 2013. № 10 (30). С. 20–28.
8. Долинская В. В. Криминализация корпоративных конфликтов. *Законы России: опыт, анализ, практика*. 2009. № 3. С. 65.
9. Мусаелян М. Ф. Рейдерство: понятие, виды и пути противодействия. *Журнал российского права*. 2010. № 11. С. 28–40.
10. Пименова Н. А. Коррупция — угроза экономической безопасности предприятий и государства: научно-практическое издание. Москва: *Российская газета*, 2009. 176 с.
11. Фёдоров А. Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж (организационно-правовые меры противодействия). монография. Москва: Волтерс Клувер, 2010. 480 с.
12. Смітюх А. В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 3. С. 93–101.
13. Киселёва Е. А., Дойлидова В. В. Рейдерство в Республике Беларусь: понятие и проблемы правового регулирования. *Образование и наука без границ: социально-гуманитарные науки*. 2015. № 1. С. 144–147.
14. Business Ombudsman Council. Боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації: системний звіт. 2017. 56 с.
15. Грек Б. М. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні. *Адвокат*. 2010. № 9. С. 29–34.
16. Анисимов С. Н. Рейдерство в России. Особенности национального захвата. Санкт-Петербург: Невский проспект, 2007. 224 с.
17. Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. 371 с.
18. Нечаев В. И., Михайлушкин П. В. Экономический словарь: Справочное издание. Краснодар: Атри, 2011. 464 с.

Кубарев Иван Владимирович,

кандидат юридических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

Барган Сергей Сергеевич,

студент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

СУЩНОСТНЫЕ ПРИЗНАКИ РЕЙДЕРСТВА

Несмотря на многочисленные исследования рейдерства как негативного социального феномена, в юридической литературе до сих пор существуют противоречия в понимании этого явления. В статье предпринята попытка выделить сущностные признаки рейдерства, в частности его цель, предмет, способ совершения и раскрыть их содержание. На основании этих признаков предложено определение рейдерства, проведено его разграничение с другими правовыми явлениями.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, рейдерство, захват собственности, поглощения, экономические преступления.

Kubarev Ivan Vladimirovich,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

Bargan Sergey Sergeevich,

student

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ESSENTIAL SIGNS OF RAIDING

Despite numerous studies of raidership as a negative social phenomenon, in the law literature there are still contradictions in understanding this phenomenon. The article analyzes the scientific positions on the essence of raidership, criticized their content. The authors agree that in many cases raidership is accompanied by corruption and forcible seizure of property, but consider that these characteristics are optional and do not reflect the essence of the processes being investigated. It is emphasized that although a significant part of raider attacks can be outwardly legal actions, as such, only illegal actions can be considered as such. The article attempts to investigate raidership from the standpoint of the system-structural approach, highlighting its target, the subject and the way of accomplishment. As a target of raidership, it is suggested to consider the disposal of the resources of a business entity for personal purposes. It is substantiated that the subject of raidership is the higher organizational and administrative functions of the enterprise, which also seeks to seize raiders to achieve their goal. It is argued that the distinguishing feature of raider seizures is the use of

pseudo-legal grounds, which makes it possible to mask criminal activity under economic relations and hinders the work of law enforcement agencies. Taking into account these characteristics, the definition of the concept under investigation is formulated as the seizure of the higher organizational and administrative functions of the business entity using pseudo-legal grounds for the purpose of further use of its resources for its own purposes. It is shown that it is on these grounds that raidership should be delimited from corporate conflicts taking place in the legislative field, unfair competition and other legal phenomena.

Key words: *economic activity, raidership, seizure of property, acquisitions, economic crimes.*

Надійшла до редколегії 12.05.2018